

Laukuvos žemė Medvėgalio prieigų gynyboje XIV amžiuje*

Romas Batūra

Labai sudėtingoje XIII a. vidurio Lietuvos tarptautinėje situacijoje, karaliaus Mindaugo santykiuose su Livonijos ordinu, Romos kurija 1253 m. liepos mėn. bei 1254 m. dokumentuose minima Laukuvos žemė¹.

250 m. Lietuvos kovų su Vokiečių, arba Kryžiuočių, ordinu epochoje (1185–1435 m.) nuo XIII a. 4–5 dešimtmečių sandūros, pietryčiuose atremiant ir mongolų-totorių Aukso ordos agresiją, pietvakariuose ir šiaurvakariuose Ordinui vis labiau niokojant ir užgrobiančiam baltų, vakarinių lietuvių žemes, Nemuno žemupio pakrantėse vykstant atkaklioms lietuvių gynybinėms kovoms², Kryžiuočių ordinas nuo Ragainės, Rasytės, Ventės, Klaipėdos – ir iš šiaurės – nuo Livonijos pusės – rengė žygius ir niokojo Žemaitiją – toliausiai vakaruose išlikusį LDK gynybos plotą. Dėl to XIV a. Žemaitijos centrinės teritorijos buvo sujungtos į Medininkų žemę. Gynyba koncentravosi Žemaičių aukštumose, o jos centru tapo Medvėgalio pilis³.

Ordino niokojami Nemuno žemupio dešiniajame krante esantys Skalvos, toliau – Karšuvos, Ceklio plotai XIV a. virto retai gyvenama dykra. Jos pakraščių riba, saugoma gynybinių užtvartų, ėjo piečiau Raseinių, Viduklės, maždaug iki Kvėdarnos, nuo jos kryo tiesiai į šiaurę, o ties Alsėdžiais – į šiaurryčius⁴. Kaip liudija XIV a. pab.–XV a. pradžios kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymai, Me-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2003 05 22.

¹ Lukowe, Lokowe, terra – Liv –, *Esth und Curländisches Urhundenbuch*, ed. F. G. Bunge, Reval, 1853, Bd. 1, p. 334, 345; Salys A. Die žemaitischen Mundarten, *Tauta ir žodis*, Kaunas, 1930, t. 6, p. 221; Salys A. *Raštai*, Roma, 1992, t. 4, p. 193 (53); *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, t. 1, p. 45; Stakauskas J. *Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje*, Kaunas, 1934, p. 113; *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, Vilnius, 1964, p. 142–143 (R. Jاسas); Ivinskis Z. *Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius, 1991, p. 178–179; plg. Gudavičius E. *Mindaugas*, Vilnius, 1998, p. 239–240.

² *Lietuvių karas su kryžiuočiais*; Batūra R. *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso ordą*, Vilnius, 1975; Batūra R. 250 metų prieš Ordiną ir Aukso ordą, *Jaunimo gretos*, 1989, Nr. 6–7; Batūra R. *Veliuona – Lietuvos gynybos skydas kare su Kryžiuočių ordinu (XIII a. pab.–XV a. pirmasis ketvirtis)*, *Veliuona*, Vilnius: Versmė, 2001, p. 78–111.

³ Łowmiański H. *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, Wilno, 1932, t. 2, p. 81–82.

⁴ Salys A. *Die žemaitischen...*, žemėlapis; Dundulis B. *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius, 1960, p. 93–94.

Treigių piliakalnis.
2003 m. R. Kraujalio
nuotr.

dar kartą nužygiavo į Medininkų valsčių ir ten puolė „pilį, vardu Sizditė“⁹, jos „pilėnai smarkiai priešinosi“. Šioje ilgokai užtrukusioje kovoje „lietuviai neteko Masiaus brolio bei 18 kitų [vyrų], kurie krito nukauti“. Ordinas neteko trijų savo brolių bei kitų karių. „Ne kažką laimėję puldami pilį“ Ordino kariai dar kartą nusiaubė pilies apylinkes „degindami ir plėšdami“¹⁰.

LDK Gedimino epochos pradžioje¹¹, 1316 m. į Karaliaučių atvyko „daug maldininkų iš Reino krašto“: grafai iš Bergo ir Nuvenaro, daug kitų kilmingųjų. Ordino maršalas Henrikas vėl patraukė į Medininkų valsčių, „jį nusiaubė, du šimtus žmonių nukaudamas ar paimdamas į nelaisvę“. Ordinas patyrė nemažą smūgį, kurį kronikininkas nutyli, tepažymėjęs, kad „broliai neteko net penkiasdešimties vyrų nukautaisiais“. Kai tai vyko, grafas iš Bergo „prieš Medvėgalio pilį daug karių išventino po brolių vėliava į riterius“¹².

Tais pačiais 1316 metais ir vėl Ordino maršalo įsakymu Sembos fogto vadovaujama kryžiuočių kariuomenė („800 vyrų“) žygiavo Medininkų valsčiaus link, o Ordino broliai iš Ragainės, palikę tam tikroje vietoje pasalą, įsiveržė į ją. Sudeginę du kaimus, išžudę vyrus, o moteris ir vaikus paėmę į nelaisvę, jie paskubomis traukėsi, „smarkiai persekiojami 200 lietuvių“, kurie pastebėję pasalą pasitraukė atgal¹³.

Minėtais atvejais, kaip atrodo, priešas ne kartą niokojo ir Laukuvos apylinkes, o jį persekioti galėjo padėti ir šių apylinkių kariai.

Didžiulį įsiveržimą Ordinas organizuoja 1320 m. vasarą. Liepos 27 d. kryžiuočių kariuomenė, maršalo Henriko vadovaujama, su 40 brolių bei Sembos ir Klaipėdos raiteliais įsiveržė į Medininkų valsčių. Kronikininkas pažymi, kad šios žemės gynėjai buvo „iš anksto pasirengę kovai“. Šiuose įvykiuose gerai matyti lietuvių taktika kovoti su stipriu priešu. „Kai priekiniai būriai perėjo, kaip reikalauja karo

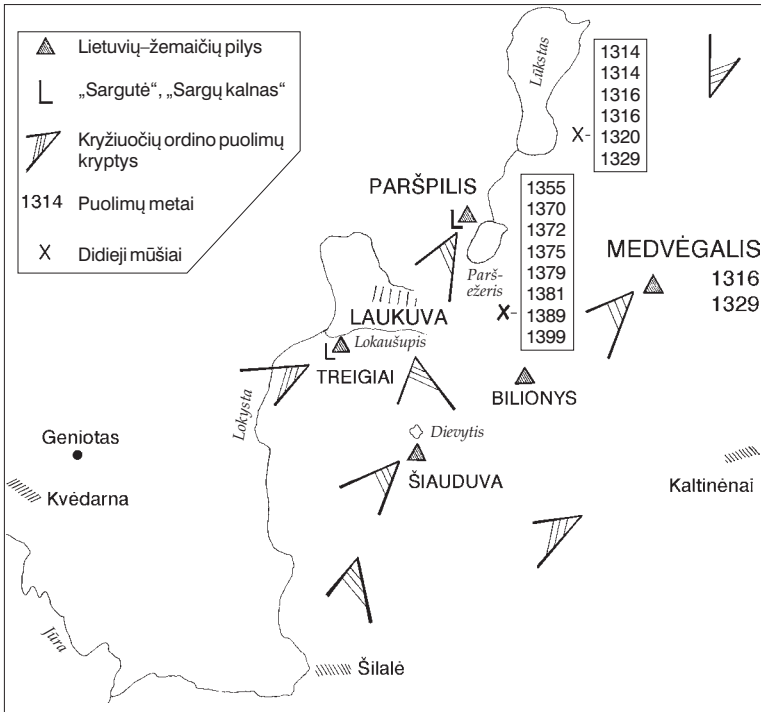
⁹ PD – spėjama, kad *castrum* [...] *Sisditen* buvusi pilis Girgždūtės piliakalnyje (PD, d. 3, sk. 321, pst. 1), plg. *Lietuvos TSR archeologijos atlasas* (toliau – LAA), Vilnius, 1975, t. 2, Nr. 220, p. 65. Bandoma sieti ir su Žiezdrio ežero bei upelio baseinu ir vardu (Žarėnų apyl.) – Nikžentaitis A. Rašytiniai šaltiniai apie lietuvių pilių sistemą XIII a. pabaigoje–XIV a. pradžioje. *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A ser., 1986, t. 3 (96), p. 54. Taip įvedamas Žiezdytės vardas, deja, pilies tiksliau nelokalizuojant (plg. to paties aut. *Gediminas*, Vilnius, 1989, p. 42 bei kt. darbai).

¹⁰ PD, d. 3, sk. 321.

¹¹ Paszkiewicz H. *Jagiellonowie a Moskwa*, Warszawa, 1933, t. 1, p. 252; Ivinskis Z. *Lietuvos istorija*, p. 226.

¹² PD, d. 3, sk. 327.

¹³ *Ten pat*, sk. 330.

Laukuva Medininkų
žemės puolimų
metu XIV a.
Sudarė R. Batūra

papročiai, per šią žemę ir ją nusiaubė, degindami ir plėšdami“, gynėjai „narsiai užpuolė tuos, kurie buvo po vėliava“, t. y. kryžiuočių kariuomenės branduolį. Mūšis buvo atkaklus, „abiem šalims netekus daugybės [karių] užmuštaisiais“, galop buvo nukautas Ordino maršalas Henrikas, 29 broliai (taigi du trečdaliai išsiveržėlių kariuomenėje buvusių Ordino brolių – karo vadų branduolio) „bei daugybė paprastų žmonių“. Sumušti likučiai „dieną bei naktį klaidžioję be duonos karnio dykrose, sugrįžo šiaip ne taip namo“. Mūšį laimėję „lietuviai savo dievams kaip auką sudegino brolių Gerhardą, Sembos fogtą, apvilktą šarvais ir užsodintą ant savo kovos žirgo“¹⁴. Belaisvio sudeginimas – auka dievams, senas paprotys ir kitais atvejais naudotas lietuvių, prūsų, likęs iš pirmykštės bendruomenės laikų, jau retai praktikuotas XIV a., žinomas ir kitoms tautoms. Šiuo atveju aukojimas galėjo būti atliktas vienoje iš Medininkų žemės alkviečių. Gal ir greta Medvėgalio pilies.

Mūšio vieta nėra aiški. Tarsi istorinės tradicijos pagrindu teigiama, kad tai vyko prie Biržulio ežero¹⁵ ant Zdoniškės kalnų¹⁶, atrodytų, kad šiauriau Medvėgalio.

1320 m. mūšis Medininkų žemėje sustiprino Lietuvos valstybę, įgalino veikti plačioje tarptautinėje arenoje¹⁷.

Po tam tikros pertraukos – 1328 m. – atsinaujino Ordino puolimai prieš Lietuvą, o 1329 m. vėl puolama Medvėgalio pilis.

Minėtaisiais 1329 m. Lietuvą pulti Ordinui padėjo didžiulės jėgos: Jonas iš Liuksemburgo, Čekijos karalius su savo karalystės kilmingaisiais, taip pat Silezijos kunigaikštis, daugybė Vokietijos bei Anglijos grafų, valdovų, kilmingųjų. Su šiais visais „link Lietuvos patraukė did. magistras ir 18 tūkstančių karių,

¹⁴Ten pat, sk. 338.

¹⁵Narbutas T. *Lietuvių tautos istorija*, Vilnius, 1997 (1838), t. 4, sk. 1114, p. 388.

¹⁶Valančius M. *Pasakojimas Antano Tretininko...*, p. 389.

¹⁷Batūra R. *Lietuva tautų kovoje...*, p. 174–180.

neskaitant pėstijos“, ir vasario 1 apsupo Medvėgalio pilį. „Po ilgų kovų“ su galingu priešu pilies gynėjai sutiko krikštytis, siekdami atsikratyti agresorių, o vėliau grįžo prie savo tikėjimo“¹⁸.

Kadangi šiuose įvykiuose buvo sunaikintos Gedimino, Kvėdarnos ir kitos pilys¹⁹, todėl galima būtų manyti, kad niokotos ir plačios Laukuvos apylinkės.

„Lietuviai iš Žemaitijos“ atsakydavo kontrapuolimais. Taip 1315 m. rudenį jie „slaptai ir netikėtai“ atžygiavę puolė Ragainės pilį. Kryžiuočiai bandė užkirsti jiems kelią, bet „turėjo pasitraukti, nes nepajėgė atsispirti tokiai daugybei“. Kovoje jie patyrė nuostolių (buvo nukautų ir sužeistų). Lietuviai nusiaubė Ragainės ir Skalvių apylinkes²⁰.

1323 m. kovo mėn. vėl „lietuviai iš Žemaitijos su savo kariuomene užkariavo Klai-pėdos miestą...“, jį ir gretimas Ordino valdžioje buvusias pilies sunaikino; išliko tik pati Ordino pilis Klaipėdoje²¹.

Didelė tikimybė, kad šiais abiem atvejais Laukuvos regionas galėjo būti išeities plotu ir jį saugoję žmonės galėjo dalyvauti žygiuose į Ordino valdas.

Žemaitiją kartais puldavo abu Prūsijos ir Livonijos ordinai dviem kariuomenėmis, niokojo grobimais ir gaisrais, nes lietuviai neturėjo pakankamai jėgų atremti priešą (1333 m.)²². Tais ir kitais metais Livonijos ordino puolimai siekė Vilksmergę (dab. Ukmergė – Red.), net Vilniaus apylinkes, LDK valdas prie Dauguvos, Polocką²³. Tokia situacija labai komplikavo ir Laukuvos apylinkių, Medininkų žemės padėtį.

XIV a. antrojoje pusėje Medininkų žemė atrėmė naujus Ordino puolimus.

1355 m. vasario mėn. Ordino ir talkininkų iš Vakarų kariuomenė, vadovaujama maršalo Zygfrydo, puolė Medininkų žemę ir niokojo ją penketą dienų, o po to žygiavo gilyn į Lietuvą iki Ariogalos²⁴.

1358 m. abu Ordinais vėl puolė žemaičių kraštą ir „padarė daug žalos“²⁵. 1370 m., po Algirdo ir Kęstučio žygio į Ordino valdų gilumą, Sembos ir Rudavos mūšio²⁶, Goldingos komtūro vadovaujama Livonijos kariuomenė „iš Kuršo įsiveržė į Lietuvą“, niokojo ir Varnius bei Medininkus²⁷. Tai vienaip ar kitaip lietė ir aptariamą Laukuvos apylinkes.

1370 m. lietuviai, norėdami sutrukdyti susisiekti abiem Ordinams, jūros krante prie Šventosios upės įrengė užtvaras. Tais metais „užtvaroje buvę slapukai“ nukovė 20 Grobynės fogto pasiųstų žvalgų²⁸. 1372 m. pabaigoje 350 lietuvių, prie Šventosios upės parengę pasalą, slapta laukė grįžtančio iš Marienburgo Livonijos magistro su valdiniais. Jiems persikėlus per upę, lietuviai puolė ir dešimtį nukovė. Kautynės truko nuo ryto iki sutemos, livoniečiams pasisėkė prasiveržti²⁹. Šias pajūrio užkardas daugiau ar mažiau turėjo saugoti žmonės iš Medininkų žemės, prieš kurią 1372 m. rugpjūtį žygiuoja didysis Ordino magistras ir toli, krašto gilumoje, pasiekia Neries apylinkes³⁰.

1375 m. Prūsijos kariuomenė, vadovaujama Ordino magistro Vinricho iš Kniprodės, užpuola Medininkus ir žudo kiekvieną, išdėgina ir nuniokoja vietoves³¹.

¹⁸ PD, papildymas, sk. 9; VM, p. 68.

¹⁹ Ivinskis Z. Lietuvos istorija..., p. 235. Pilių lokalizacija diskutuojama.

²⁰ PD, d. 3, sk. 323.

²¹ Ten pat, sk. 344.

²² HV, p. 179.

²³ Ten pat, p. 180.

²⁴ VM, p. 104–105.

²⁵ HV, p. 184.

²⁶ VM, p. 142; Kučinskas A. Kęstutis, Vilnius, 1988, p. 78–83.

²⁷ HV, p. 195.

²⁸ Ten pat, p. 195.

²⁹ Ten pat, p. 198.

³⁰ Ten pat, p. 197.

³¹ VM, p. 150.

1379 m. vasario mėnesį Livonijos magistras puolė Žarėnus, Medininkus ir kitas šešias žemes, kurias visai sunaikino – jose neliko nė vieno nepaliesto namo³².

1381 m. Livonijos ordinas vėl iš šiaurės puolė Žemaitiją, Medininkų kraštą, kuri „niokoja, žudo, 700 vyrų, moterų ir vaikų, 1400 pabalnotų žirgų išsivedė“. Žirgai buvo parengti žygiui į Prūsiją³³. Šie intensyvūs ir labai agresyvūs abiejų ordinų puolimai, ypač pastarieji faktai, liudytų, kad turėjo būti niokojama ir pietvakarinė Medininkų žemės dalis – Laukuvos apylinkės.

Sudėtingomis Lietuvai išorės ir vidaus agresijos aplinkybėmis [apie 1381 m.] Kęstutis siekė „sukelti prie ginklo žemaičių žemę Medininkus“³⁴, kuri buvo tapusi pačiu vakariniu visos Lietuvos gynybiniu smaigaliu. Čia, neabejotinai sutelktomis jėgomis, buvo kontratakuojami Ordino centrai. Taip 1379 m. lietuviai „su žymiomis pajėgomis visiškai sugriovė Klaipėdos pilį“³⁵.

Pakako dar jėgų ir triušškinti į Medininkų žemę įsiveržusį priešą. Taip 1389 m. žiemą, vasario 28 d., Kryžiuočių ordino jėgos iš Klaipėdos ir Sembos „nuo Nemuno įeina į neišpėtą Medininkų žemę“³⁶. Taigi galime pagrįstai manyti, kad įsiveržimas vyko iš pietvakarių, bene pirmiausia per Laukuvos žemę. Priešai niokojo „degindami ir plėšdami“. Grįžtant kryžiuočiams, „lietuviai nuseka jų pėdomis ir vejasi ligi kažkokios pelkės, dar neužšalusios, o buvo storai prisnigta“. Tenai įvyko mūšis. Minėtoji pelkė – mūšio vieta – greičiausia bus dabartinė Plynoji – piečiau Pagramančio miško ir Jūros upės tėkmės (per ją eina kelias Ragainės ir Tilžės link).

Mūšyje į nelaisvę paimtas Klaipėdos komtūras, kuris paaukotas dievams. Kronikininkas apraudo dėl „brolio Kverferto [iš Kverenfordo], kuris su 60 buvo užmuštas, ir taip pat daugiau kaip 70 kilmingųjų“. Lietuviai „laimėjo taip pat 200 žirgų. Pagavo jie Sembos vėliavininką, vardu Miorikę. Kiti, kaip galėjo, sugrižo...“³⁷

1389 m. mūšis ir pergalė yra vienas iš didžiausių visame 250 m. Lietuvos gynybiniame kare prieš vokiečius, Kryžiuočių ordino agresiją³⁸.

1397 m. Ordinas vėl sumušamas Žemaitijoje. Medininkų žemė puolama ir niokojama 1399 m.³⁹

Pietinei Medininkų žemės daliai, taip pat Laukuvos apylinkėms grėsmė iškil-davo ir tada, kai Kryžiuočių ordinas verždavosi Kaltinėnų link (1371, 1375, 1377 m.) ir kt.⁴⁰, kai ten vykdavo gynybinės kovos ir mūšiai. Tikriausiai kovose dalyvauda-vo ir Laukuvos apylinkių gynėjai.

Medininkų žemės gynybinis cen-tras – pagrindinė pilis XIV a. buvo Med-vėgalis. Jos pietvakariuose – Laukuvos pilis – greičiausiai stovėjo ant Treigių piliakalnio. Šių apylinkių svarbus stra-teginis gynybos punktas buvo Paršpilis. Bilionių piliakalnis, Dievyčio kalnas bei Aukų kalnas – įtvirtinimai ir dvasinę stip-rybę teikusios šventvietės⁴¹.

Prie Treigių piliakalnio yra Sar-gute vadinama kalva⁴². Pagal seną vie-tinę tradiciją Sargų kalnas prie Paršpilio

³² Ten pat, p. 159.

³³ Ten pat, p. 170.

³⁴ Ten pat, p. 172.

³⁵ Ten pat, p. 160.

³⁶ Ten pat, p. 196.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Plg. Batūra R. Mūšiai su kryžiuočiais, *Mokslas ir gyvenimas*, 1967, nr. 4, p. 23–26.

³⁹ *Scriptores Rerum Prussicarum*, Leipzig, 1866, Bd. 3, S. 214–215, 226 (Pos.); *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, p. 246–247; Almonaitis V. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*, Kaunas, 1998, p. 119,

⁴⁰ VM, p. 144, 153, 155; Salys A., *Die žemaitischen...*, p. 216–217.

⁴¹ LAA, II, Nr. 429, 755, 112, 89, 499; Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*, Vilnius, 1998, p. 392–394, 440, 367–369, 414–418 ir kt.

⁴² LAA, II, p. 170, nr. 755.

buvo vieta laužams deginti ir liepsnos ženklų susisiekti su Šatrija⁴³. Taigi šios sargybos ir žinios apie pavojų perdavimo vietas, visų pirma Sargutė prie Treigių, tarsi patvirtina viso centrinio Žemaitijos gynybinio regiono pietvakarių dalies – Laukuvos apylinkių – gynybinę svarbą.

Didžiųjų Ordino puolimų metu minėtieji šio regiono centrai įvairiais kovų etapais buvo naikinami ir greičiausiai ne kartą atstatomi. Kiekvienu atveju jie simbolizuoja šios žemės senovę, XIV a. žemaičių–lietuvių dvasinę tvirtybę kovoje su agresyviosiomis viduramžių jėgomis ir didelį ryžtą pasiaukojamai ginti Tėvynę.

XIV a. Ordino antpuoliai vis dėlto nesunaikino Laukuvos žemės, ji ir toliau išliko ir minima XV a. vidurio Lietuvos dokumentuose.

Išvados

1. 1314–1399 m. Kryžiuočių ordino puolimai į Medininkų žemę – priekinių Lietuvos forpostą – nepakirto jos gynybinės galios.

2. Kaip rodytų analizuojami įvykiai, minėtų antpuolių metu ne kartą turėjo būti niokojamos ir Laukuvos apylinkės.

3. Laukuvos regionas galėjo būti atspirties plotu Ordiną sulaikantiems veiksams, atsakomiesiems žygiams į Ordino valdas.

4. Šalia Medvėgalio ir kitų Medininkų žemės gynybinių centrų, Laukuvos apylinkių pagrindinė pilis bus stovėjusi Treigių piliakalnyje, bet greičiausiai didžiųjų XIV a. pirmosios pusės ir vidurio Ordino antpuolių buvo sunaikinta. Gynyba koncentravosi Medvėgalyje, jo prieigas toliau dengė plačiosios Laukuvos apylinkės ir jų gyventojai, kariai.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2003 05 22, spaudai parengtas 2005 06 23.

Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Laukuva“ I dalis, Vilnius, *Versmė*, 2005, p. 183–189 (vyriausiasis redaktorius sudarytojas Virginijus Jocys).

Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 09 05.

⁴³Kšivickis L. *Žemaičių senovė*, Kaunas–Marijampolė, 1928, p. 68.